

SHE'RIYAT VA RANG-TASVIR SAN'ATI UYG'UNLIGI

Sultonqulova Shaxnoza Bobonazarovna

Erkin tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10694578>

Annotatsiya. Badiiy adabiyot boshqa san'at turlari bilan chambarchas bog'liqdir. Badiiy adabiyot san'atning boshqa turlari rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgani kabi boshqa san'at turlari ham badiiy adabiyot taraqqiyotiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ya'ni, adabiyot boshqa san'at turlari bilan aloqada yashaydi va ular ta'sirida takomillashadi. Ranglar hamisha ijodkor uchun fikr quroli, o'xshatish vositasi sifatida xizmat qilgan. Maqolada rassomchilik va she'riyatning bir-biriga o'xshash xususiyati bo'lgan rang-tasvir tilidan foydalanishi va ranglarning ramziy ma'no ifodalashi xususida tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: San'at, rassomchilik, badiiy san'at, rang-tasvir tili, adabiyot, she'riyat, ramziylik, oq, qora, yashil, sariq, qizil, sog'inch rangi.

HARMONY OF POETRY AND ART OF COLOR

Abstract. Fiction is closely related to other types of art. Just as fiction has a strong influence on the development of other types of art, other types of art also have their influence on the development of fiction. That is, literature lives in contact with other types of art and improves under their influence. Colors have always served as a tool of thought, a means of analogy for the artist. The article analyzes the use of color-image language, which is a similar feature of painting and poetry, and the symbolic expression of colors.

Key words: Art, painting, fine art, color language, literature, poetry, symbolism, white, black, green, yellow, red, color of longing.

ГАРМОНИЯ ПОЭЗИИ И ИСКУССТВА ЦВЕТА

Аннотация. Художественная литература тесно связана с другими видами искусства. Подобно тому, как художественная литература оказывает сильное влияние на развитие других видов искусства, так и другие виды искусства оказывают свое влияние на развитие художественной литературы. То есть литература живет в контакте с другими видами искусства и совершенствуется под их влиянием. Цвета всегда служили для художника инструментом мысли, средством аналогии. В статье анализируется использование цветообразного языка, являющегося родственной чертой живописи и поэзии, а также символическое выражение цвета.

Ключевые слова: Искусство, живопись, изобразительное искусство, язык цвета, литература, поэзия, символика, белый, черный, зеленый, желтый, красный, цвет тоски.

San'at deganda insonning go'zallik qonuniyatlari asosida borliqni badiiy o'zlashtirish (va o'zgartirish)ga qaratilgan yaratuvchilik faoliyati hamda uning natijasi o'laroq vujudga kelgan narsalar jami tushuniladi. San'at so'zining ma'no qirralari nihoyatda rang-barang. Bu ma'no qirralarini esa san'atning qaysi yo'nalishi bo'lmasin birlashtirib turuvchi bir jihat borki, u ijodkorning yo'nalishidan qat'iy nazar, go'zalikni yuksak mahorat va nozik did bilan badiiy ifoda etishi bilan belgilanadi. Demakki, go'zallik mezonlari asosida mahorat va did bilan yaratilgan yaratilarning hammasi san'at asari hisoblanadi. Badiiy adabiyotning boshqa san'at turlari bilan chambarchas bog'liqdir. Badiiy adabiyot san'atning boshqa turlari rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgani

kabi boshqa san'at turlari ham badiiy adabiyot taraqqiyotiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Olim D.Quronov bu haqida shunday ta'kidlaydi: "San'at turlari o'zaro diaiektik aloqada, bir-birining kamini toldirib, boyib-boyitib yashaydi. Jumladan, adabiyot ham boshqa san'at turlari bilan o'zaro tig'iz aloqada yashaydi va rivojlanadi. Adabiyot san'atning boshqa turlari rivojiga, o'z navbatida, boshqa san'atlar uning taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, o'zbek musavvirlarining Alisher Navoiy, Bobur, Abdulla Qodiriy, Oybek kabi so'z san'atkorlari yaratgan asarlarga ishlagan illyustratsiyalari miiliiy rangtasvirda alohida sahifani tashkil etadi. Yoki «O'tkan kunlar», «Maysaraning ishi», «Shum bola» kabi adabiyotimizning durdona asarlari asosida ishlangan filmlar o'zbek kino san'atining olmas namunalariga aylangan"[1:80].

Milliy rang-tasvir san'atining, xususan, undagi portret va peyzaj janrlarining rivoji milliy nasrimizdagi peyzaj, portret tasviridagi o'zgarishlar, shu bilan birga peyzaj she'rlarning ham yangi uslub va ko'lamda yaratilishiga sabab bo'ldi. Ayon bo'ladiki, badiiy adabiyotning tasvir va ifoda imkoniyatlarining kengayishi va takomilida uning boshqa san'at turlari bilan aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham hozirgi adabiyotda nafaqat adabiy turlar orasidagi sintezlashuv, balki boshqa san'at turlari bilan sintezlashuv hollarini ham kuzatiladi[1:83].

Adabiyot va rassomchilik san'ati bir-biriga o'xshash jarayondir. Rassomchilik san'atida rassom o'z kechinmalari yoki atrofdagi voqea-hodisalarni ranglar vositasida, shoir esa so'z yordamida tasvirlaydi. Bu ikki san'atning bir-biriga bog'liq ikki xususiyati mavjud. Birinchidan, badiiy adabiyot ham rang-tasvir san'ati ham san'atning badiiy san'at deb ataluvchi ya'nikim, insonning ma'naviy dunyosiga ta'sir etib boyituvchi turiga mansubdir. Ikkinchidan, birida so'z, birida tasvir orqali kechinmalar bayon qilinuvchi bu ikki san'atdagi ramzlar, ko'chimlar, ifodaviylik bir xil. Faqat tasvirlash manbayi ikki xil xolos. Hozirgi o'zbek she'riyatida ma'no va ko'lam jihatidan yangi qiyofa aks etmoqda.

Shu jihatdan, ijodkorlarning rang-tasvir ramzlaridan foydalanishi ham yangicha shakl va mazmun kasb etyapti. Ranglar vositasida kechinma va holatni bayon etish hamda bir nechtasini misrada ketma-ket qo'llash, ham mazmunan ham shaklan yaxlitlikda g'oyani ifodalash uslubi hozirgi davr ijodkorlarining yangi uslubini kashf qilishga sabab bo'lyapti. Shuning uchun rang bilan bog'liq ramziy obrazlar o'zbek she'riyatida inson ruhiy iqlimlarida yuz berayotgan turfa holatlarni, o'zgarish evrilishlarni nisbatan to'liq va ta'sirchan ifodalashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari ranglarning shunday uslubiy xususiyatlari mavjudki, she'riyatda rang bilan bo'liq ramziy obrazlar yaratish, ularda hayotimizning barcha talotumlarini, zamondoshlar qalbida, ongida charx urib yurgan nozik hamda ziddiyatli kechinmalarni, o'ylarini aniq, obrazlar sifatida shakllantirib, she'rxonga taqdim etish, deyarli, barcha shoirlarimizga xos xususiyatdir[2:350]. Tasviriylik asosida obraz yaratishga intilish, albatta, lirikaning inson his-kechinmalarini ifodalash maqsadiga xizmat qiladi. Hozirgi zamon she'riyatida lirikaga ko'rish orqali idrok etiladigan, tasviriy san'atga xos usullarni ham olib kirdi [3:45].

Surxon vohasidan chiqqan iste'dodli shoirlarimizdan biri Shodmonqul Salom ijodidagi rang-tasvir bilan bog'liq ifodalar va ularning she'rdagi ahamiyati haqida to'xtalib o'tishni lozim ko'rdik:

Bizning dashtga bahor erta kelar edi,
Oq turnalar aziz qo'shni bo'lar edi.
Yonboshlagan yashil chopon bobo qirlar,

Yelkasiga mindirardi aytib sirlar[4:65].

Shodmonqul Salom ijodidagi o'ziga xos rang-tasvir mahorati singdirilgan ushbu misrada bahorning tashrifi bilan bog'liq ifoda rassomchilik san'atidagi kabi peyzaj uslubida yaratilgan. She'rdagi "oq turna" o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llanilgan bo'lib, ramziy ma'nosi beg'ubor orzular, yangi umidlar timsolidir. "Yashil choponli qirlar" ham xuddi shu kabi "yangilanish", "tabiatning bahorga quchoq ochishi" ma'nolarini ifodalab kelmoqda. Shoir bu o'rinda yashil rangini qo'llash orqali yil fasllarning boshlanishi –bahor fasliga, bahor faslining esa yoshlikka belgisiga ega ekanligiga asoslangan bo'lsa, ikkinchi tomondan shu leksemani qo'llash bilan takrordan qochishga intilgan.

Rassomchilik san'atida erkinlik, beg'uborlik, poklik ramzi bo'lgan oq va uning ziddi sifatida talqin etiluvchi qora rang shoirlar ijodida so'z vositasida quyidagicha ifodalangan:

Qora sahar oq niyatlar elar edi,

Maktabxaltam orzu bilan to'lar edi[4:35].

Shunindek, qora rang she'riyatda rang bilan qarshilantirilgani holda, keng uslubiy ma'nolarda qo'llaniladi. Shoirning quyidagi misralariga e'tibor qilsak, inson ruhiyatidagi qarama-qarshilikni ranglar vositasida ifodalanganiga guvoh bo'lamiz:

Egimda kayfiyat – qop-qora palto,

Bo'g'zimda oppoq sharf – bir tola umid[3:74].

Oq rang hamisha ezgulik, pokiza tuyg'ular, orzu, yoshlik kabi ijobiy sifatlarga ega holda talqin qilingan. Shoir Shodmonqul Salom ijodida ham oq rang yoshlik, hayotdan quvonch topish kabi tushunchalarni ifodalab kelmoqda:

Oppoq sutning qaymog'iday oq tonglarda,

Gul ko'nglimni cho'miltirgan ul onlarda[3;77].

Barcha ranglar qatori qizil rang ham shoirlar ijodida turli kechinma va holatlarni ifodalash maqsadida keltiriladi. Ayniqsa, bu rang istiqloq davri ijodkorlari she'rlarida mustamlakachilik zulmi, sobiq tuzum adolatsizliklarini ifodalaganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Ta'sirchanlikni kuchaytirishda, emotsionaleksperessivlikni berishda ham ushbu rangga murojaat qilingan. Shoir Shodmonqul Salom ijodida esa bu rang "muhabbat", "jo'shqin his-tuyg'ular" va shu barobarda "ishq dardidan iztirob chekish" ma'nolarini ifodalash uchun qo'llanilgan:

Qizning qo'lida qizil

Olma dilday qizardi[4: 24].

Sariq so'zi kamalak nurining asosiy ranglaridan biri bo'lib, badiiy uslubda uning o'rnida ba'zan qahrabo, zar kabi ma'nodosh variantlar qo'llanadi. Mumtoz adabiyotda sariq ma'nosini ifodalovchi za'faron, somon, oltin, oltin rang, tilla rang, ko'hiy so'zlari ham qo'llanadi. Shu bilan birga quyosh, hayot, muqaddaslik kabi ramziy ma'nolarga ega. Shoir Shodmonqul Salom esa bu rangdan orzularning armonga aylanishi, umuman olganda, kuz fasli misol hozonga yuz tutgan umidlarni ifodalash maqsadida foydalangan:

Bahorlarim bahorini sarg'aytirgan

Tashriflarim ko'zlarini qabartirgan[24].

Yana bir o'rinda shoirning sariq rang so'zini ishlatmay turib, bu rangga ishora qiluvchi so'zdan foydalanganiga guvoh bo'lamiz. Bunda shoir ifoda etgan "sog'inch rangi" – sariq ma'nosini ifodalab, qisman bo'lsa-da ayriliq tushunchasiga ramziy ishora qilib o'tgan.

Ranglar hamisha ijodkorlar uchun fikr quroli, asosiy o'xshtish vositasi sifatida xizmat qiladi. She'riyatni rangsiz tasavvur etib bo'lmaydi, bu ayni haqiqat. Chunonchi, she'r rang majoz va badiiy ko'chimlar bilan jozibali, ular bilan tirik hamda navqirondir. Ular she'riyatga yangicha ma'no va mohiyat bag'ishlash bilan bir qatorda so'zning ham yasharishi, jilo topishi, yangi-yangi ma'nolar kasb etishi uchun imkon yaratadilar shu ma'noda o'zbek she'riyatiga nazar tashlasak, har bir ijodkor poeziya maydoniga yangi ranglarni ramz sifatida ishlatishiga guvoh bo'lasiz.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, san'at turlari bir-biriga chambarchas bog'liq. Xususan, rassomchilik va she'riyatda rang bilan bog'liq ramziy obrazlar yaratsih, ularda hayotimizning barcha talotumlarini, zamondoshlar qalbida, ongida charx urub yurgan nozik hamda ziddiyatli kechinmalarni, o'ylarni aniq, obrazlar sifatida shakllantirib muxlislarga taqdim etish, deyarli, barcha shoirlar va rassomlarimizga xos xususiyatdir. Muallif ongidagi tasavvurlar badiiy asarda ranglar orqali yoritilgan, san'at ixlosmandi bilan o'zaro tajriba almashinadi.

Boshqacha aytganda, shoir va rassomlar ranglardan foydalanish orqali o'z kitobxonini va muxlisi bilan samarali muloqot olib boradi. Ranglar his-tuyg'ularni mamoyon etish tufayli she'rlarning hissiy ta'sirini oshirishi mumkin. She'riyatda shoir tomonidan inson kechinmalari, ta'sirlanishlari, hayotiy tajribalarining ranglar bilan tasvirlanishi she'ring o'qimishlilikini orttiradi.

REFERENCES

1. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: “Navoiy universiteti” nashriyoti. – 2018. 80-83-betlar.
2. Sultonqulova, F. (2021). *Metaphors of colors in Usman Azim poetry. ISJ Theoretical & Applied Science, 02 (94), 350-353. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS>.*
3. Қуроноу С. Ифода ва ифодавийлик. Илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: Академнашр, 2013. – Б.64.
4. SHodmonqul Salom. She'r sayyorasi. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti. 2020.
5. @shodmonqul_salom_ijodi